

מיהו הערב רב

עמו של משה

הנסיבות שבהן חטאו ישראל בחטאם הגדול הראשון, הוא חטא העגל, מפורשות בפסוקי פרשתנו. לאחר המעמד הנשגב של קבלת התורה עלה משה רבנו למרום כדי לקבל את שני הלוחות, והורה לבני ישראל להמתין לשובו מקץ ארבעים יום; אולם הם טעו בחשבון הימים וציפו לירידתו מן ההר יום אחד קודם. כשראו שהוא מבושש לבוא, נקהלו על אהרן בדרישה "קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו, כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו". בסופה של השתלשלות האירועים הושלך זהב רב לתוך האש, וממנו יצא עגל הזהב.

אותה שעה שבה חטאו ישראל, היה משה רבנו עומד לפני הקב"ה. לפתע נאמר לו: "לך רד", ציווי שהוריד אותו באחת ממדרגה של קרבת אלקים שלא זכה לה ילוד אשה מעולם למדרגה של ריחוק גמור, עד כדי נידוי, כביכול. כך מבאר רש"י: "לך רד" – מגדולתך, לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם. באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין של מעלה".

חז"ל, בבואם לתת טעם במעבר חד זה, מסבירים שבדברי ה' למשה מובלע רמז לכך שהאחריות לנפילתם של בני ישראל בחטא כבד זה מוטלת על כתפיו. כך נאמר במדרש:

"לך רד כי שחת עמך" – העם לא נאמר אלא עמך. אמר לו הקב"ה למשה: עמך עשו את העגל, שאני אמרתי לך, "והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל", ואתה היית גורם וקיבלת הערב רב ואמרת: מוטב לקבל את השבים, ואני הייתי רואה מה הם עתידים לעשות. והם שעשו את העגל, שהיו עובדי עבודה זרה וגרמו לעמי לחטוא עמהם.²

אם כן, האשמים האמיתיים בחטא הנורא שהכשיל את ישראל דווקא כשעמדו ברום המעלה, כמקבלי התורה מפי הגבורה, היו אותם גרים גרורים שנוכרו בשעת יציאת מצרים: "וגם ערב רב עלה אתם".³ משמעות הביטוי "ערב רב" היא מלשון תערובת,⁴ כאשר לדעת

- א. שמות ז ד.
- ב. תנחומא כ"תשא, סימן כא.
- ג. שמות יב לח.
- ד. ראה רשב"ם שם.

רש"י מדובר בתערובת אומות שחפצה לדבוק בישראל ולדעת האבן־עזרא מדובר באנשי מצרים שנתערבו בישראל.

יש לציין שחטא העגל איננו ההזדמנות היחידה שבה היה טבעם הירוד של בני הלוויה הללו למכשול לבני־ישראל. גם בספר במדבר אנו מוצאים את התיאור הבא: "והאספסוף אשר בקרבו התאוּו תאוּוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר"ה, וברש"י: "והאספסוף" – אלו ערב רב שנאספו אליהם בצאתם ממצרים. 'וישבו' – גם בני ישראל ויבכו עמהם". משמע: האספסוף הם אלו שבאו בטרוניה וביקשו למלא את תאוותם החומרית, ורק מתוך כך ניצתה אש התאוּוה גם בבני־ישראל עצמם.

תופעה זו היא פלא גדול, ושלוש נקודות תמוהות בה:

א. כיצד נהג משה בניגוד לרצון ה' והלא חז"ל מדגישים באופן ברור מאוד עד כמה לא שבע הקב"ה נחת מהכרעתו של משה לקבל את אותם גרים ולתת להם מקום במחנה ישראל. במקום אחר התבטאו בלשון מפורשת עוד יותר, שממנה משתמע שכביכול הפר משה רבנו את הוראתו המפורשת של הקב"ה ועמד על דעתו, עד שנתרצה הקב"ה לעשות כרצונו:

אמרתי לך שלא לערב בהם ערב רב, אתה שהיית עניו וכשר אמרת לי לעולם מקבלים השבים, ואני הייתי יודע מה הם עתידים לעשות. אמרתי לך לאו, ועשית רצונך!¹

ב. מה ראה משה להתעקש כל־כך על קירובם של בני האספסוף הללו? הרי מלכתחילה היה ברור שלא מדובר בחסידי אומות־העולם, שרצו להיכנס תחת כנפי השכינה בלב שלם. על־פי המבואר בזהר הקדוש היו בני הערב רב מחרטומי מצרים, שמשה גבר על כישופיהם ועורר את הערצתם; ועל־פי הנראה מדברי המפרשים שהזכרנו היו אלו אוסף של מלחכי פנכה שראו במפלתו של פרעה וביקשו להיטפל לצד החזק יותר, למען ייטב להם.

ג. וביותר קשה, סוף סוף מדוע התרצה הקב"ה ואיפשר למשה לעשות שלא כרצונו? היכן מצינו שהקב"ה, שחותמו אמת ואין אמת מבלעדיו, "מכופף" את רצונו מפני רצון אחר?

הרווח והמחיר

מִן הרב זצ"ל עוסק בסוגיה מסתורית זו בהרחבה בתוך דבריו בביאור תופעה מופלאה אחרת שהופיעה בימיו של משה רבנו, וגם בהבנתה הסתפקו חכמים. הדברים אמורים בתחש, שמעוררו הביאו בני־ישראל תרומה למשכן ואשר עליו נצטווה משה: "ועשית מכסה

ה. במדבר יא ד.

ו. שמות רבה מב: ו.

לאהל ערת אילים מאדמים ומכסה ערת תחשים מלמעלה".^ז הגמרא מסתפקת מה היה טיבו של אותו תחש, שאותו מכנה התרגום "ססגונא" – שֶׁשׁ בגוונין הרבה"ח:

אמר ר' אלעא אמר ר' שמעון בן לקיש, אומר היה רבי מאיר: תחש שהיה בימי משה ברייה בפני עצמה היה, ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא, וקורן אחת הייתה לו במצחו, ולפי שעה נזדמן לו למשה, ועשה ממנו משכן ונגזז.^ט

אין התחש אומר אלא דורשני. מפני מה נזדמן למשה יצור פלאי כזה, ומדוע נגזז לאחר מכן? מה רומזים לנו גווניו הרבים? מה ראו חכמים לחקור האם חיה הוא או בהמה? מבאר מרן הרב זצ"ל:

הרושם של ריבוי הגוונים שבתחש, דמתרגמינן "ססגונא" – שֶׁשׁ בגוונין הרבה", הוא מתאים עם אותה הנטייה של הכנסת כל הכוחות, גם אותם שהם לעצמם רעים, בבניין האומה הכללית. וזהו דבר מיוחס למשה רבנו ע"ה, שהכניס את הערב רב בכלל האומה. ואף-על-פי שלא היה הדבר על-פי הדיבור, כמפורסם בדברי חז"ל, מכל מקום ודאי לא יאונה לצדיק כל אוון.^י

בניישראל כולם קודש, ואילו הערב רב מייצגים כוחות שליליים שהם בבחינת פסולת בערך טהרתם וקדושתם של ישראל. עם זאת, פארו הססגוני של התחש רומז לתועלת העשויה לצמוח מעירובם של כלל הגוונים בבניין האומה הכללית, שכן בנסיבות המתאימות צריכה האומה לעשות שימוש גם בכוחות ממין זה.

לדוגמה: האופי הישראלי היסודי מנוגד בתכלית למידת האכזריות, כדברי חז"ל: "שלושה סימנים יש באומה זו – הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים"^{יא}, וכן: "כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו"^{יב}. אמנם כשהופך זרעו של אברהם אבינו לעם המתיישב בארצו ולוחם את מלחמותיו, אין הוא יכול למשוך ידיו ממידה זו של אכזריות כלפי הקמים עליו לכלותו.

ז. שמות כו יד.
 ח. שבת כח, א.
 ט. שם כח, ב.
 י. עין-אי"ה שבת ב: עט.
 יא. יבמות עט, א.
 יב. ביצה לב, ב.

ובאופן אחר מבאר הרב שכוח ההשפעה כלפי אומות העולם, שיהיו גם הן מוארות באור ישראל, אינו חלק מן השלמות העצמית שלנו – שאין בה מקום לשום יסוד זר – אלא נרכש לנו מתוך המצב המיוחד שבו נתערבו בתוכנו הערב רב⁹.

כל זאת ידע משה, ומשום כך ראה לנכון לספח לישראל גם את הערב רב. תערובת זו הייתה בגדר הכרח למרות הנזק שהיא עלולה להסב לישראל בעצם קיומה, המכתים את מידותיהם הישירות ומערב יסודות זרים באופיים המתוקן. צדיק כמשה, מובטח לו שבסופו של דבר תהיה פעולתו לטובה ולברכה, אמנם קודם שנזכה לכך אנו עתידים לסבול לא מעט מתופעות הלוואי:

ואם מכאובים רבים הסבו הערב רב בישראל, ותולדותיהם כיוצא בהם מסבבים צרות רבות ורעות בכל דור ודור, מכל מקום ההשלמה הכללית שתבוא באחרית הימים תתברך גם־כן עלידי אותם הכוחות הקשים והשונים, שדווקא עלידי מיזוגם של הערב רב באו לנו. ובהִפְךֹּ החושך לאור ייגלה הדבר שגם אותו הרע והסבל היה לטובה, כי העושר של המון כוחות וצביונים שונים הוא דבר משלים את האומה, אלא מפני שנלקחו ממקום בלתי טהור הנם לקוצים כל זמן שלא נצרפו¹⁰.

ואכן, מחיר יקר שילמנו על קבלת הערב רב במשך הדורות. כך כתב הגר"א: "כל הגלות וחורבן בית המקדש וכל הצרות, הכול עלידי קיבול משה רבנו ע"ה לערב רב. וכל עזי פנים ורשעים שבדור הן מנהון, רוצה לומר: מנשמתין דילהון, שהן גלגול דילהון, וזה שכתוב בגמרא¹¹: "הני מערב רב קאתי"¹². ובמקום אחר כתב שיותר ממה שאומות העולם מעכבות אותנו בגלות, גורמים לנו הערב רב שתתעכב גאולתנו¹³.

בסגנון זה כתב גם הרב זצ"ל:

שיותר ממה שהרעו לנו אויבינו החיצונים הרעו לנו אותן תרבויות רעות, הערב רב והבאים מכוחם בכל דור ודור. והם, עם מיעוטים נגד המון לאומים, הם רבים באיכות מפני יכולתם לפגוע ביותר, להטיל שנאה בין ישראל לאביהם שבשמים על־ידי שחיתות של דעות רעות ומידות רעות¹⁴.

9. ראה עין־אי"ה שם ב: פ.

10. ביצה לב, ב.

11. ביאור תיקוני זוהר צז, א ד"ה ועליהן, ומובא בספר אורות הגר"א עמ' ריג.

12. ביאור תיקוני זוהר נט, א, אורות הגר"א עמ' רטו.

13. עין־אי"ה ברכות א: פב.

בירור סיגי הערב-רב ממחנה ישראל

מתוך המבואר עולה שתופעת התערבותם של יסודות זרים בבניין האומה הנה הכרחית, אך נזקיה רבים מכדי שנוכל להסכין לחיות עמם לנצח. סוף סוף מוכרח הדבר להתברר, שכן האופי הישראלי המקורי תובע להשתחרר מן הסיגים הפוגמים בטהרתו. כך מבשר לנו הנביא: "ואשיבה ידי עליך ואצרף כֶּבֶר סיגֶיךָ ואסירה כל בדיליך"^ח.

מה, אם כן, עתיד לעלות בגורלם של הערב רב וכיצד יתבררו הסיגים מתוך כרם ישראל?
מבאר הרב זצ"ל:

והנה מכלל הדברים הטובים שנכללו בהעניינים שבאו על-ידי מכאובים וצרות רבות ורעות, נכלל גם כן מה שמצד החיסרון שגרמו הערב רב בעירובם בישראל, מזה יצאו גם כן אחר כך בהמשך הגלות כוחות פועלים רבים ממחננו להיות לעם אחר. ובאמת אין כאן הפסד עיקרי, כי היוצא אינו יוצא כי אם מפני הנטייה הזרה הגנוזה בנפשו מקדמת דנא, מסטרא דערב רב, שמזה באו תכונות זרות שנקבעו אחר כך בנפשות ומתערבות במזגים באופן שאינו מתאים ומתקיים בכנסת ישראל, על כן הוא מתפרד על-ידי מכאובי הגלות וצרתה ואין בו העוז לעצור כוח לעמוד בניסיון. והנה רק המראה החיצוני יעורר בנו תוגה, שחשבנו שזה היוצא היה משלנו, אבל באמת אינו כי אם המוכן להתפרד ולצאת מני אז.^י

לעתים מלווה התפתחותם של תהליכים מבריאיים וחיוביים בעם ישראל במכאובים וצרות קשות, ודוגמה אחת לכך היא תהליך פליטתם של סיגי הערב רב מגופה הבריאה של האומה. הנביא משתמש בדימוי של כסף הנצרף באש, וגם ישראל נצרפו שנים רבות מאוד בכור הגלות ובייסוריה.

לכל אורך הגלות היה בנו צער רב מאוד על אלו מבנינו שלא עמדו בניסיונות הגלות הקשים והמרים והתבוללו בין האומות, אולם הרב זצ"ל מבאר שתהליך זה מבורך בפנימיותו – שכן אלו היוצאים הנם אלו שלא נועדו מלכתחילה להיכלל בקדושת ישראל, ורק לפי שעה קיבלם משה כדי להעשיר את כוחותיה של האומה ולהתקינה לאתגרים שיעמדו בפניה בדורות הבאים.

הברכה שבתהליך המייסר של פרדת סיגי הערב רב והתבוללותם באומות – שהיא עבורם חזרה למקורם – אינה מתבטאת רק באופן שלילי, בשלילת נוכחותם בקרב ישראל, אלא גם באופן חיובי:

אבל גם יציאה זו לא תישאר בלא רושם של תועלת כללית, כי מה שאותם הנובלות הם מתערבים בין הגויים, הם מקנים מכל מקום אותן הנטיות שכבר קלטו מני דורים מקדושתם של ישראל בין עמי הארץ, ונעשית מזה הכנה מזגית להיות חלקים מאומות העולם מוכשרים לקבל על כל פנים כפי מידתם השפעה מרוחם של ישראל על-ידי אותו המזג המועט שמכל מקום פועל הוא בהמשך של דורות, על-ידי כוח הגובר של אור ישראל, כפעולת השאור המועט בעיסה.²⁷

ככל שיהיה ההבדל שבין שורש קדושתם של ישראל לטומאת בני הערב רב המתבוללים גדול ועמוק, עדיין לא ייתכן שדורות רבים של קרבה לא יפעלו את פעולתם בנפשם של האחרונים. משום כך, עם יציאתם של המתבוללים מחוג מחנה ישראל והתערבותם באומות העולם, הם מביאים עמם מעט מן המעט מן המזג הישראלי ונטיותיו הקדושות. פעולה זו היא "תועלת כללית", שכן היא יוצרת מעין גשר בין שני קצוות – ישראל מכאן ואומות העולם מכאן – שקשה לראותם נפגשים ביום מן הימים ללא הכנה ממצעת כלשהי.

מין חיה או מין בהמה?

עד כאן ביאר הרב זצ"ל את עניינם של הערב רב, את התועלת הצומחת מקבלתם למחנה ישראל ואת האופן שבו ייפלטו מתוכו ברבות הימים. במסגרת ההשוואה לעניינינו של התחש, אנו מבינים מה ערכם המיוחד של הגוונים המרובים ומדוע נזדמנו למשה בשעה שעסק בהקמת המשכן.

אולם ספק אחר נוגע לגורלם של הערב רב עצמם. האם אמנם מוגדרים כולם כסיגים המיועדים לבירור, או שמא יש בהם גם כאלה המוכשרים יותר לקבל את רוח ישראל ולהיכנס תחת כנפי השכינה בקביעות? ואם האפשרות השנייה היא הנכונה, עד היכן מגעת קליטתם של כשרי הערב רב בקדושת ישראל? האם יינתן להם קיום ככוח חיצוני בלבד, הנצרך לנו אף שאינו מתאחד עמנו, או שתהיה להם האפשרות להיכנע לגמרי לרוח האומה ולהיות חלק משיעור קומתה?

לדברי הרב זצ"ל, שאלה זו רמוזה בספקה של הגמרא אודות התחש, ש"ברייה בפני עצמה היה, ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא". וכך הוא מבאר:

והנה זהו הספק המרובה בכללות התכלית של התרבות הגוונים שנעשה בימי משה, ונכלל על כל פנים בחיצוניות המשכן הכללי, אם מזה תבואנה תוצאות של עושר פנימי – דהיינו: שאותם הכחות יוכלו וייכנעו לגמרי לרוח ישראל ויישאר נאמנים לעד בברית שלם; או שיהיו רק בתור שימושים חיצוניים הממלאים תפקידם חוץ לשלטון הפנימי של מחנה ישראל.

והנה ההבדל שבין חיה לבהמה באופן מוחשי וציורי הוא שהחיה איננה בטלה לאדם ואינה נכללת בשימושיו הביתיים, אמנם סוף הדבר שתקבל גם היא השפעה וטובה מהאדם השלם, כאשר נתבאר לנו בעניין השלמת בעלי־חיים על־ידי השלמתו של האדם בכלל, שהיא כולה טפלה לאדם ונכללת בכללות קנייניו המתייחשים אליו.²¹

בניגוד לבהמה, הדרה בחצרו של האדם וזמינה לשימושיו הביתיים התדירים – עבודה, חליבה, גיזה וכדומה – החיה אינה חלק מעולמו הפנימי. טבעה הפראי אינו ניתן לביות ומשום כך אין היא משמשת לשום מלאכה, וגם כאשר האדם חפץ לאכול מבשרה או להשתמש בעורה עליו לרדוף אחריה ולצוד אותה.

אמנם אין פירוש הדבר שאין שום יחס בין האדם ובין החיה, "כאשר נתבאר לנו בעניין השלמת בעלי־חיים על־ידי השלמתו של האדם בכלל". הדברים רומזים למבואר ברמב"ן על הברכה המובטחת לישראל באם ילכו בחוקות ה' – "והשִׁבְתִּי חיה רעה מן הארץ"²². נחלקו תנאים במהות ברכה זו: רבי יהודה אומר שהחיות הרעות עתידות לעבור מן העולם, ואילו רבי שמעון אומר שיוסיפו להתקיים אך לא יזיקו.²³ מבאר הרמב"ן את דעתו של רבי שמעון:

כי תהיה ארץ־ישראל בעת קיום המצוות כאשר היה העולם מתחילתו, קודם חטאו של אדם הראשון, אין חיה ורמש ממית אדם... כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם, כי נגזר עליו להיות טרף לשיניהם, והושם טרף הטבעי מהם גם לטרף זו את זו כידוע... והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה... כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד, ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית... ובהיות ארץ־ישראל על השלמות תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם.²⁴

אם כן, שני צדדים לספק: כמו התחש, ששימש ככסות חיצונית בלבד למשכן שהקים משה, כך גם לערב רב לא ניתן אלא מקום חיצוני ככוח המשרת את האומה מבלי להיחשב לחלק ממנה. אולם כדי להכריע מה ייעשה עמם בהמשך הדורות, יש להכריע בספקו של התחש – האם בהמה הוא או חיה הוא. שכן אפשר שהערב רב נידונים כבהמה, הנחשבת לחלק מן הבית, והדבר מעיד על כך שיש מהם הראויים להישאר "נאמנים לעד בברית שלם" עם ישראל ולהימנות על מחנה ישראל. מנגד, אפשר שהם נידונים כחיה המושפעת מן האדם באופן עקיף בלבד, והדבר מעיד על כך שלעולם לא יוכלו להיחשב חלק מבניין האומה.

יט. ויקרא כו ו.

כ. ספרא בחקתי א: ב.

כא. רמב"ן שם ד"ה והשבתי חיה.

כדברי הגמרא, ספק זה אינו מוכרע:

על כן תחש זה שהיה בימי משה לא הכריעו בו חכמים ביחש להאדם העיקרי, "אתם קרויים אדם"^{כב}, אם הוא חיה או בהמה. כי באיזה אופן שיהיה גמר צירוף הסיגים, אם על-ידי החזרה לטוב בפנימיותם של ישראל או על-ידי הדחייה וההרחקה, אם אחד בעיר ושניים במשפחה ממש, או אחד בעיר מזכה את כל העיר כולה ושניים במשפחה מזכים את כל המשפחה כולה; דברים כאלה הכלליים וגבוהים הם מכבשי דרחמנא שאי אפשר לחכמים להכריע בזה.^{כג}

דברי הרב רומזים למחלוקת חכמים בביאור דרך הגאולה העתידה, האמורה בפסוק: "כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון"^{כד}. כך נאמר בגמרא:

אמר ריש לקיש: דברים ככתבן. אמר ליה רבי יוחנן: לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי [רש"י: אין הקב"ה רוצה שתהא דן את ישראל כליכך לכף חובה], אלא אחד מעיר מזכה כל העיר כולה, ושניים ממשפחה מזכין כל המשפחה כולה.^{כז}

לדעתו של ריש לקיש דברי ירמיהו מתפרשים כפשוטם, שבאחרית הימים לא יינצלו אלא "אחד מעיר ושנים ממשפחה" – הצדיקים שייבררו בדקדוק רב מתוך כלל בניישראל. לעומתו, אומר רבי יוחנן שפירוש זה אינו מתקבל על הדעת, וכוונת הפסוק היא שהקב"ה ייקח את כל בני העיר בזכות צדיק אחד השרוי בתוכה, ויגאל את כל בני המשפחה בזכות שני צדיקים שצמחו מתוכה. ומבאר הרב זצ"ל ששני רבותינו אלה נחלקו באותה מחלוקת של בהמה או חיה, וכי ההכרעה ביניהם סתומה בבחינת "כבשי דרחמנא", דברים שכבש הקב"ה ולא גילה לבני אדם.

סימני הזיהוי של הערב רב

דבריו האחרונים של הרב נוגעים גם להנהגה המעשית בדבר שאלת הערב רב. בפוסקו שאין לחכמים היכולת להכריע במעמדם הסופי של הערב רב, אומר הרב למעשה שלסוגיה זו – על אף משקלה הכביר והשפעותיה מרחיקות הלכת – אין כל השלכה מעשית. נראה שבכך

כב. ראה יבמות סא, א: "זאת התורה אדם כי ימות באהל' (במדבר יט יד) – אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם". משמעות הדברים היא שעם ישראל, בשומרם את התורה, מוציאים מן הכוח אל הפועל את תכלית בריאת האדם ולכן רק הם ראויים להיקרא על שמו.

כג. ירמיהו ג יד.

כד. סנהדרין קיא, א.

התכוון לרמוז לניסיונות מסוימים שנעשו, ועדיין נעשים, לעסוק בזיהוי הערב רב ולהוציאם מכלל האומה.

בסוגיה זו יש לחזור ולהזכיר את דברי הגר"א, שלימדנו להביט על כל עניינם של הערב רב כתופעה פנימית, ולא להתמקד בניסיונות נפל לזיהוי פרסונלי – שהוא משימה בלתי אפשרית:

חמישה מיני ערב רב יש בישראל: א. בעלי מחלוקת ולשון הרע. ב. בעלי תאוה. ג. הצבועים שאין תוכם כברים. ד. הרודפים אחר הכבוד לעשות להם שם. ה. הרודפים אחר הממון. ובעלי מחלוקת הם גרועים מכולם והם נקראים עמלקים, ואין בן דוד בא עד שיכלו מן העולם. וכל מחלוקת שלא לשם שמים הוא מערב רב הקופצים להורות וליטול עטרה, כמו שכתוב: "ונעשה לנו שם" כ"ה וכו'.^{כי}

ומוסיפים עליו דברי "היכל הברכה" לגאון מקאמראנא, הרב יצחק יהודה יחיאל סאפרין זצ"ל:

וכל אלה עניינים אחי וחביבי לא נגלו אלא לבוחן לבות וכליות, ואתה בני חלילה לא תהרהר אחרי שום צדיק וראש הדור ולא אחר רב ותלמיד חכם, יהיה מי שיהיה, כי כולם יהיו בעיניך צדיקים וקדושים. ומה נפקא מינה ממה שכתבתי זה? אלא למיבעי רחמי הן כל צדיק בדורו והן המון ישראל כמו שהזהיר אותנו רבנו הקדוש מוהרי"י מלובלין לשפוט את עצמו ולעשות תשובה קודם כל תורה ותפילה.

הנה מדברי שניהם למדנו שעניין הערב רב הוא תכונות ומידות רעות שנתערבו בנו – ואין מי שנקי מתערובת זו. אפילו "צדיק וראש הדור... רב ותלמיד חכם". אם כן, עד שיש המביטים החוצה ומחפשים למצוא מי הוא הפגום – מוטב שנתבונן פנימה ונתקן את אותם סיגי ערב רב המצויים בתוכנו.

בשעתו פרצה מחלוקת באחת מקהילות ישראל בגלות, כאשר נמצאו "פורקי עול" שנסחפו לרעיון הציוני, בניגוד למקובל באותה קהילה. ראשי הקהל נקטו קו תקיף ביותר וביקשו להוציא את אותם יהודים מכלל הקהילה, בעוד המרא-דאתרא עמד כנגדם וביקש לקרבם. לחיזוק טענתם תמכו ראשי הקהל את דבריהם במאמרי הזוהר הקדוש המתארים את התהליך שבו ייפלטו הערב רב מכלל ישראל. מרן הרב זצ"ל נדרש לסכסוך זה, ומחה נמרצות כנגד ראשי הקהל:

כה. בראשית יא ד.
כו. אבן שלמה, פרק יא. מובא גם באדרת-אליהו, פרשת דברים.

יש אחרים התולים את עצמם במאמרי הזוהר הסתומים, המדברים לפעמים על דבר העניין של הערב רב והתפרדות שלהם מכלל ישראל לפני הגאולה השלמה, והם לוקחים את כל דברי הסודות הקדושים הללו שהם עומדים ברומו של עולם דברים כפשוטם, ומרבים עליידי זה מחלוקת בישראל. והם לא ידעו ולא יבינו, כי היסוד של הסימן של הערב רב הוא בנוי בדבר המידות הטהורות היסודיות של ישראל בכלל, וכמו שאמר דוד על הנתינים והגבעונים "לא מזרע ישראל המה"^{כז} – "שלושה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים... כל מי שיש בו שלושה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו"^{כח}, ומכלל הן אתה שומע לאו.^{כט}

בהמשך דבריו מלמד מרן הרב זצ"ל שסימן היסוד להשפעת הערב רב הוא כאשר האדם נוטה לאהבת אומות העולם יותר ממה שהוא נוטה לאהבת עמו שלו, ובעת צרה מתרופפת שייכותו לישראל ונוח לו לזהות עצמו עם הגויים. וסימן נוסף – ביזוי התורה וזלזול בתלמידי חכמים. אם כן, הוא כותב, כמה רחוקה מן האמת היא עמדת ראשי הקהל – שבאו לרחק בזרוע יהודים דורשי טובת עמם ומכבדי תורתם:

אלה המודים בסגולת האומה, אף-על-פי שיהו עדיין רחוקים מקדושה בדרך אמת, מכל מקום עלולים להכיר ולידע שהתורה היא נשמתן של ישראל, ומתפארים הם על כל פנים לפי מושגם "בספרותנו העתיקה" ומכבדים אותה, וממילא מכבדים הם גם כן במידה ידועה את לומדיה, וכשמתנהגים עמהם בנחת כראוי לדברי חכמים שבנחת נשמעים, הם גם כן נכנעים מפני הדר קדושתה של התורה, מפני שסוף סוף אחדותן של ישראל מאירה בהם איזו הארה מקודשת, וחפצים הם תמיד לעבוד דווקא בעד הכלל ולא להתרפות מלעזור לישראל בשעת דוחקן, איך אפשר לומר על עם ד' אלה שהם חלילה בכלל ערב רב, ד' ישמרנו.^ל

כז. ראה שמואל ב' כא ב.

כח. יבמות עט, א.

כט. קונטרס ישוב משפט (מובא במאמרי ראי"ה עמ' 59-60).

ל. ורק על קבוצה שולית ביותר של אתאיסטים שהתכחשו לעמם ולאליהם כתב מרן הרב זצ"ל דברים קשים כגידים (איגרות ראי"ה ח"א, עמ' רסד): "ומה טוב הוא שאלה [עולי תימן שקבעו מושבם בסמוך לאותה קבוצה] ימלאו את המקום של הפסולת דמסטרא דערב רב הבאים מרוסיה, שהגרועים שבהם אי-אפשר שתהיה להם אחיזה בארץ ישראל – 'לאחז' בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה' (איוב לח יג)". רק על יהודים כדוגמת אלו (ואף לא כולם, אלא "הגרועים שבהם") הסכים הרב להתבטא בחריפות כזו – שהארץ תקיא אותם.

בין ערב רב לגיור המוני

אחרי כל הדברים הללו, נשאלת השאלה – האם מעשיו של משה, שהרחיק לראות וצפה את התועלת שתצמח מקירובם של הערב רב, הם בבחינת סימן לבנים? האם ניתן לדון בניין אב מגאולת מצרים לגאולה העתידה, ולומר שכשם שכשעלינו ממצרים עלו עמנו סגולות וכוחות שונים שהיו נחוצים לנו, ובאו במחננו בדמותם של בני הערב רב, כך גם כשיושלם קיבוץ גלויותינו נעלה עמנו שלל רב של נפשות הנושאות קניינים שאינם משורש ישראל – אך עם זאת הם נחוצים לבניין האומה?

דברי מרן הרב זצ"ל ביחס לשאלה זו ברורים וחותרים – אין ללמוד ממשה הלכה לדורות. וזה תורף ביאורו, בהמשך אותה סוגיה של "תחש שהיה בימי משה":

רק ימי משה, אותם הימים שהאומה קיפלה בהם את הכנת השלמתה עד היום האחרון, עד העתיד היותר נהדר, רק הם היו ראויים להכנס בעובי קורה כבדה כזאת של הרבות הגוונים בריבוי היותר אפשרי ולשוש בהם, ולכלול גם כוח זה בכלל עבודת הקודש שנכללה בקדושת המשכן. אבל אין לדבר ערך מיני קיומי, וחלילה לדורות הפרטיים לשום להם לקו להרבות גוונים זרים באומה או להידבק ביותר גם באותו הסיג הזר שנבלע באיבריה, אשר באמת אחרי שימוש פעולתם תקנת הכלל תלויה בהזיקוק של הסרת הבדילים "ואצרוף פֶּבֶר סיגין ואסירה כל בדילך... אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה"^{לא}. על כן "תחש שהיה בימי משה ברייה בפני עצמה היה".

במקום אחר כתב הרב זצ"ל ש"דור המדבר הוא הדור שכלל בקרבו את כוח הרוחני של ישראל לכל פרטיו עד סוף כל הדורות"^{לב}. בדור כזה, ותחת הנהגתו של מנהיג כזה, אפשר היה לעסוק במשימה רגישה זו. אמנם הרב מדגיש שחלילה לדורות הבאים ללמוד ממעשהו של משה, וחלילה להם גם מלראות בקירובם של הערב רב ונטיותיהם עניין שיש לו קיום נצחי. נהפוך הוא, משה קירב את אותם כוחות זרים באופן זמני בלבד, ולאחר עבור זמנם מוכרחה האומה הישראלית להיטהר מהם ולפולטם.

ואכן, גם מבחינה הלכתית מעשית אנו מוצאים שהרב זצ"ל נזהר מאוד מקבלת גרים שנתגיירו שלא לשם שמים. כך בתשובה שכתב בשנת תרפ"ח, בשבתו על כס הרב הראשי לא"י, אל הרב שאול סתהון זצ"ל – רב קהילת הספרדים בבואנוס-איירס שבארגנטינה – בנידון קבלת גרים שלא התכוונו לקיים את כל המצוות כדת וכדין:

לא. ישעיהו א כה-כו.

לב. עין-אי"ה שבת ב: רצה.

הגיעני יקרת מכתב קודשו... וראיתי מלכים מדיינים דינא דקשוט להסיר מכשול מדרך עמנו בדבר מקבלי גרים שלא כדת וכשורה, אשר עליהם בודאי נאמרו דברי חז"ל הקדושים "רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים" כיבמות קט, ב. וכדברי התוס' שם ד"ה רעה, דהיינו דווקא כשמשיאין אותם להתגייר או שמקבלים אותם מיד, אבל אם הם מתאמצים להתגייר מקבלין אותם, פשוט הוא דהיינו דווקא כשמכירים בהם שהם מתגיירים בלב שלם לשם שמים, אבל אלה שמקבלים גרים גרורים, בשביל דברים של חומריות ותאוות לבם הם מתגיירים, בודאי עליהם נאמר רַע יְרֻעֵל⁶, ותבוא עליהם רעה אחר רעה, כי גרים כאלה ודאי קשים לישראל כספחת, והם מביאים קוצים בכרם בית ישראל. והרי מפורש אמרו חז"ל בכורות ל, ב נכרי שבא לקבל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, ר' יוסי בר' יהודה אומר אפילו דקדוק אחד מדברי סופרים, ואיך אפשר לקבל גרים כאופן כזה שיודעים ברור שאחר גרותם יעברו על דברי תורה?...

על כן יפה עשו כת"ר ורבנן קדישי, המחזקים את ידו, שגדרו גדר במדינתם – ששם הפרוץ מרובה, ורבו גיוריות כאלה שאינם אלא לפנים – שלא לקבל גרים כלל, ומי שרוצה באמת להתדבק בקדושת ישראל שיבא לעקו"ת ירושת"ו, שיחקרו אחריו יפה בבי דינא רבא, באופן שלא יהיה שום משוא פנים בדבר לקבל כי אם אלה שנהיה בטוחים בהם שמתגיירים לשם שמים ושישמרו לעשות את כל דברי התורה, אחר שיתחייבו בה בעוברם בברית השי"ת על-ידי הגירות וייכנסו באמת תחת כנפי השכינה. ותחזקנה ידי כת"ר, וישר חיליה, על אשר יעמוד על משמרת הקודש להימנע מכל תקלה המהרסת ועוקרת קדושת ישראל ותורתו.⁷

ואכן, אם נעיין בכך נמצא שאותם גרים המתגיירים "בשביל דברים של חומריות ותאוות לבם" דומים ממש לאותם ערב רב שקירב משה. הזוהר הקדוש מסביר מה הניע אותם להידבק בישראל: "עם אחד ולשון אחד היו, וכל מכשפי מצרים מהם היו, כיוון שראו הניסים שעשה משה במצרים באו אל משה"לה.

לאור דברי הרב זצ"ל ניתן לתרץ את קושייתנו מראש הדברים: כיצד ייתכן שמשה רבנו יפעל בניגוד לרצון ה' יתברך, ומאידיך – אם אכן טעמו ונימוקו עמו, מדוע המדרש מתאר את ה' יתברך כטוען כנגדו?

לג. משלי יא טו. ראה יבמות שם.

לד. שו"ת דעת כהן, סימן קנד.

לה. זוהר ח"ב קצא, א.

אלא שאכן, המעשה מורכב וכך גם היחס כלפיו. ההשגחה העליונה ידעה בודאי שיש צורך בסיפוחם של הערב רב למחנה ישראל, ומכאן "העלמת העין" מן העצמאות שנקט משה בהחלטתו. אלא שלנוכח התועלת ההכרחית, עומד הנזק והסבל העתידיים לבוא בעקבות מעשה זה, ואף הם – ודאיים. המדרש המתאר את ה' יתברך כמוחה כנגד החלטתו של משה, מכוון לאזן את היחס ולתת – בפרספקטיבה של דורות – משקל עיקרי ל"שמאל דוחה" על פני "ימין מקרבת". זאת כדי למנוע מצב שבו קליטת הערב רב תהיה גמורה ומוחלטת, כאיבר מאיברי האומה, וכדי לשלול גם לימוד "הלכה למעשה" ממשה לזמנים אחרים ומצבים אחרים שיתרגשו על ישראל בדורות העתיד.

שאלה זו נעשתה אקטואלית מאוד בימינו, כאשר זכינו בחסדי ה' לקיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ, ולדאבוננו חלק מועט מהמון הבאים ארצה – אינם יהודים. לאור מציאות מסובכת זו, נשמעת הטענה שהמצב מחייב להקל בהלכות הגירות ולקבל גרים רבים ככל האפשר, וזאת גם אם אלו אינם מקבלים על עצמם עול תורה ומצוות בשלמות. אם לא נעשה כן, טוענים, יתרבו ח"ו נישואי תערובת – והבעיה תלך ותחריף.

לחשש מציאותי זה נוספת לעתים גם הנמקה רעיונית: לא זו בלבד שכך למדנו ממשה רבנו, שקירב את בני הערב רב בעת יציאת מצרים, אלא שכך שב ואירע בתקופת בניין בית המקדש השני, כאשר הגולים השבים מבבל העלו אתם נשים נכריות רבות. שתי ראיות אלו הן בבחינת שני כתובים הבאים כאחד ללמדנו שקיבוץ "ניצוצות" מנפשות אומות העולם הוא חלק "לכתחילי" מתהליך הגאולה, או למצער חלק מחבלי משיח.

האמת ניתנת להיאמר: טיעונים אלו מופרכים מיסודם. ההשוואה למשה רבנו כבר הופרכה בדברי מרן הרב זצ"ל, והראיה מתקופת הבית השני היא למעשה ראיה לסתור. צא ולמד ממה שאמרו עזרא ונחמיה לאותם גולים, שלא הציעו להם תהליך גיור מזורז והמוני, אלא גערו בהם בחריפות וציוו עליהם לגרש את נשותיהם לאלתר:

ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם: אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל, ועתה תנו תודה לה' אלקי אבותיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות.^{לו}

גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות, ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם. ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלקים אם תתנו בנתיכם

לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם... הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעל באלקינו להשיב נשים נכריות?"^{לז}

מפני המזיקין

אפשר שדעה משובשת כזו לא נולדה אלא מתוך רצון אמיתי להביא לגאולת ישראל, אמנם במקרה הזה מדובר ברצון שהוא בבחינת דחיקת קץ ואכילת פירות בוסר. יש לדעת כי לצד כל אותם סימנים משמחים של "קץ המגולה" שזכינו לראות בדורנו, יש מקום גם להבנה שלא עלינו המלאכה לגמור. ישנם תחומים שבהם אין אנו יודעים להציע פתרון, ושומה עלינו להתחזק באמונתנו ביד ה' המובילה את ישראל "בדרך ישר לא יכשלו בה"^{לח}.

על בירור הערב רב נאמרה לשון שאינה מותירה מקום לספק – הקב"ה הוא שיברר, הוא שיצרף, הוא שיטהר: "ואשיבה ידי עליך ואצרף פֶּבֶר סיגִיךָ ואסירה כל בדיליך... אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה"^{לח}. בדרך לבניינה של העיר והקריה, יש פרשות דרכים נפתלות שהטעות בהן הרת אסון. כך היא גם פרשה זו של קבלת גרים מבלי לדקדק בהם, שלדברי מרן הרב זצ"ל לא זו בלבד שלא תקרב את הגאולה – אלא אף תגרום לדחייתה.

כך כתב בפירושו לאגדת הגמרא במסכת ברכות: "תנו רבנן: מפני שלושה דברים אין נכנסין לחורבה – מפני חשד, ומפני מפולת, ומפני מזיקין"^{לט}. ומבאר הרב זצ"ל שפנימיות אגדה זו רומזת לסיבת איחור הגלות:

כראוי לדברי חכמים ז"ל אמרתי ליתן עוד כוונה שנייה במאמר זה, שרומז גם כן על איחור הגלות אף-על-פי שבידו יתברך לשוב שבותנו ולקבצנו ולשכון כבוד בתוכנו, אבל יש שלושה דברים מעכבים השראת שכינתו יתברך בנו, עד שיתמלאו אלו החסרונות. כי נודע: ישראל עלידי עבודתם בונים פלטרין של מעלה. וה' יתברך נשבע ש"לא אכנס בירושלים של מעלה עד שאכנס בירושלים של מטה"^מ. אמנם כל זמן שעדיין לא נטהרנו לגמרי לתקן כל הפגמים שיהיה הבניין ערוך ומתוקן, אבל כל זמן שעדיין רבו הבקיעים ולא נטהרו המידות והמעשים כראוי, הדבר נקרא כעין חורבה – שהכלל חרב בעוונותינו הרבים. וכבר דימו הכתובים כלל ישראל לבית

לז. נחמיה יג כד-ל.

לח. ירמיהו לא ח.

לט. ברכות ג, א.

מ. תענית ה, א.

ועיר. והנה אי אפשר שתהיה השראת שמו יתברך על ישראל כל זמן שלא הושלם התיקון, מפני ג' דברים...^{מא}

אותם שלושה דברים, כמובא בגמרא, הם: חשד, מפולת ומזיקין. הרב זצ"ל מבארם כך: **החשד** – חילול שם ה' בגויים אם יגאל את עמו אף שלא השלימו תיקונם כראוי, שיאמרו "שיש ח"ו משוי פנים בדבר". **המפולת** – מאחר שהבית השלישי ראוי להיות לבניין עולם, והגאולה העתידה צריכה להיות גאולה שלמה שאין אחריה שיעבוד, יש צורך לחזק את יסודות הגאולה ולבצר את בניינה בשלמות גמורה, "וזה אי אפשר כי אם עלידי תיקון גדול, מירוק הגלויות ותשובה אמיתית". **המזיקין** – אלו בני הערב רב המעורבים בישראל, ומפני שאינם ראויים לראות פני שכינה הם מזיקים לכלל ישראל ומעכבים את גאולתו.

כל זמן שנמצאים רשעים בישראל שלא נבררו והם אינם ראויים ליהנות מאור ד' יתברך, אי אפשר שתהיה הגאולה עד שיידחו הנידחים מערב-רב ויצטרפו הראויים לצירוף, וכמו שכתוב: "ואסירה כל בדיליך" כו'...

אם כן הוא, שאותם כוחות זרים הנמצאים בתוכנו גורמים לדחייתה של הגאולה, כל שכן שיש לנו ליזהר עד הקצה האחרון שלא לשוב ולהכניס אחרים כדוגמתם בזמן תחייתנו – ולהוסיף בכך עיכוב על עיכוב.

אמנם, יש לזכור שהדברים אמורים אך ורק כלפי נכרים המבקשים להיטמע בישראל, ואילו לגבי כל מי שיהדותו אינה מוטלת בספק – יהיה מצבו הרוחני כאשר יהיה – נאמר ההפך הגמור: "לבלתי ידח ממנו נדח". אין אנו מחפשים סימני זיהוי לאותם שיש לדחותם, כביכול, אלא "עלינו להיות בטוחים בחסדי ה' יתברך, הזוכר חסדי אבות להביא גאולה לבני בנים, שכל בנינו – אפילו הנידחים והאובדים לפי מראית עין – יהיו למודי ה'".^{מב}

לא נוכל להציע לאומות העולם לחסות תחת כנפי ישראל ללא קיומם של התנאים המאפשרים זאת, אך בכל מאודנו עלינו להתמסר למלאכת הקודש של קירוב כל יהודי ויהודי לכור מחצבתו: "וזאת תהיה כל מגמת תפילת כשרי ישראל, לקשר את כל נשמות עם ד' למקור החיים ולגלות את אור הקדושה הטמון בהם, ואין ערוך ושיעור לשמחת עולמים וחדוות ד' הבאה מאתהפכא חשוכא לנהורא".^{מב}

יהי רצון שנזכה כולנו להיות מן העושים במלאכה, וייעשו כל עם ישראל אגודה אחת לעשות רצון ה' בלבב שלם, ומתוך כך נזכה לגאולה שלמה. אמן, כן יהי רצון.